

Víctima: Andreu Paris Martorell
Autoria: Antònia Paris Llompart

Carta a les víctimes de la guerra civil i el franquisme

A la memòria del meu pare

La família

Vaig néixer a Inca, un poble de l'illa de Mallorca, en una família humil: el meu pare era sabater, no ens sobraven els diners, però tampoc ens mancava res. La meva mare s'ocupava de la casa i dels fills; els dos s'estimaven moltíssim i els records que tenc de la meva infantesa abans del 1936 són molt bons. Érem cinc germans, amb pocs anys de diferència; era una casa alegre i viva.

1936

Som la segona dels germans, la major de les al·lotes. Pel juliol de 1936 jo tenia 11 anys i érem encara quatre germans: la meva mare estava embarassada.

El meu pare era un home molt idealista, amb principis d'igualtat i justícia, i tenia molta personalitat. Era molt bon home, conegut en el poble. Era republicà, molt valent, amb idees socialistes. Cridava l'atenció per la seva personalitat. Llegia molt i sempre li agrairé que m'inculqués l'hàbit de lectura. Jo l'estimava moltíssim. A casa, quan ell treballava, m'asseia al seu costat i l'escoltava parlar de les seves idees: deia que era injust que la gent humil hagués de treballar tant perquè els seus fills poguessin estudiar mentre altres ho tenien tot sense necessitat de fer cap esforç..., que el món estava mal repartit..., em parlava de les diferències socials i de com creia ell que podien millorar les coses...; record que em demanava que li llegís el diari mentre treballava, em deia que era important que ho fes cada dia per poder estar assabentada del que passava en el món, i després comentàvem les notícies. Alguns horabaixes solia anar a un cafè que crec que es deia Cafè Republicà, es reunia amb amics i companys, feien tertúlies... jo hi anava amb ell alguna vegada.

Juliol de 1936

A Inca es remorejava que hi havia persones amb poder i influència que es reunien a un cafè. Eren contraris a la República i se sospitava que tramaven alguna cosa. Vaig sentir dir que un d'ells era el que després, en temps de Franco, va ser el notari de Joan March... o sigui, que era gent amb diners, i a més, eren afiliats a la Falange.

Pocs dies després d'aquelles reunions varen sortir de l'església de Santa Maria la Major

els falangistes armats (havien guardat les armes a l'església) i varen prendre ràpidament el poder: es varen treure del mig qualsevol persona que pogués oposar-los resistència... Tot va ser molt ràpid. Deien que havia començat la guerra a Espanya... tot era molt confús... En aquells temps no hi havia els mitjans de comunicació que existeixen avui dia i les coses se sabien perquè es comunicaven de boca en boca i pel que es podia veure... No tothom tenia ràdio, i la premsa arribava tard.

Hi va haver moltes detencions: se sentia dir que se n'havien endut aquest o aquell, i que no se sabia res d'ell.

La idea que tenia jo, una nina d'onze anys, sobre una guerra, era de dos bàndols contraris que lluitaven, amb barricades i armes, amb trets continus... però aquí no va ser així. Almenys a Inca, pel que jo vaig veure, només hi havia un bàndol armat reprimint un poble: el dels falangistes; l'altre bàndol era per a mi tots els que no ho eren, i nosaltres no ho érem, de falangistes, així que intuïa clarament el perill a pesar de ser tan petita.

Al carrer es podia palpar la por. Record alguns bombardeigs i com començava a córrer agafant el meu germà petit per la mà i anàvem a refugiar-nos. Però aquesta por se'ns passava: érem nins, i quan parava el renou dels avions i de les bombes sortíem i seguíem jugant. L'altra por la duia de dins. A pesar que el meu pare intentàs tranquil·litzar-nos jo sabia que alguna cosa dolenta ens passaria. El 4 d'agost de 1936 va néixer la meva germana Catalina i unes setmanes després es presentà a casa la guàrdia civil per fer un registre: només trobaren unes revistes que crec que eren socialistes i que es deien alguna cosa així com *La Igualdad*.

Detenció

La família del meu pare eren tres germans i una germana. La meva padrina (mare del meu pare) tenia una finca al camp a Son Ravenet, estava a les afores del poble i varen decidir anar a passar aquells dies de confusió tots a la casa. Érem molts de nins i nines, i record que dormíem en matalassos per en terra. Per als al·lots allò era com una festa, encara que de vegades vèiem les cares de preocupació del pares i això ens inquietava.

Uns dies més tard varen cridar el meu pare i ell es va presentar. Ara pens que tal vegada va ser perquè estava condicionat per tenir tants fills, un d'ells nadó i la dona encara convalescent del part. No va fugir intentant passar a l'altre bàndol com varen fer alguns. Record un veïnat que estava amagat a la part de darrera de ca seva durant el dia i a la nit sortia a estirar les cames; la seva dona li donava menjar i a l'alba tornava a amagar-se... i així ho va fer durant molt temps.

La meva mare el va intentar convèncer perquè no es presentàs; però ell deia que no havia fet res dolent i que no tenia perquè amagar-se, que no tinguéssim por, que tornaria (li va dir que es presentava voluntàriament perquè sabia que si l'anaven a cercar a casa podia ser un desastre, no volia que prenguessin represàlies contra la família). Amb el meu pare també es varen presentar els dos germans: l'oncle Antoni i l'oncle Miquel, i el cunyat: l'oncle Bernat. Els dos primers varen estar tancats un temps i després els varen amollar però el meu oncle Bernat i el meu pare no; la padrina ens deia que estiguéssim

tranquils, que tornarien.

Presó de Sant Domingo d'Inca

Però no varen tornar. Els varen tancar a la presó d'Inca. A casa ens vàrem organitzar com vàrem poder: a cadascú se'ns adjudicaren unes feines i ajudàvem com podíem. El major de casa era el meu germà Andreu. Algú havia de dur el menjar al meu pare i, com que ma mare temia que si ho feia ell, se'l podien quedar perquè era un al·lot de tretze anys — i sabíem que n'havien agafat d'altres—, vaig ser jo l'encarregada. Això no era una càrrega per a mi, era un premi: em sentia orgullosa del meu pare i anava, encara que amb por, amb el cap molt alt.

A Sant Domingo hi ha uns jardins a l'entrada i una espècie de pati. A l'entrada de la presó hi havia falangistes. Quan arribaves t'aturaven, i et deien «¡Arriba España!», et feien aixecar la mà i contestar amb la seva salutació. En veure'm morta de por em demanaven: «Que vols?». Jo els deia «Porto es menjar as *papa*, Andreu París». I ells: «I tu, pocavergonya, parles de tu al teu pare? Ets una mal educada» «*Hija de rojo tenías que ser...*» Em posava a plorar, se'n reien de mi, ens tractaven malament, no ens volien i jo ho notava.

Hi havia altra gent com jo allà i vaig veure escenes que tenc gravades a la memòria, escenes terribles, molt desagradables... Record una vegada un home que jo coneixia, vivia a prop de la casa de la meva padrina; sabia que era republicà i amic del meu pare perquè algunes vegades els havia vist parlar... aquest home, jo no sé si per provocar o tal vegada no, no ho sé... duia a cada mà una espècie de barrals molt pesats, i estava travessant el pati. Li varen donar l'alto! i li exigiren la salutació falangista. L'home va dir «¡Arriba España!» però no va aixecar el braç. Jo era allà mateix, devora quatre o cinc falangistes. Un li va pegar un cop amb el fusell i li començà a sortir sang del front... L'home deia «no puc, no puc... vaig carregat...». Un d'ells s'hi va acostar i li va dir: «És clar que pots! Però, a més a més, ho faràs sense amollar els bidons, *firmes y con el brazo estirado a la altura de la cabeza!* Com amollis la carga o no ho facis com toca et mat aquí mateix ...!» Ho va intentar però no podia, i deia «No puc... no puc...». Li varen començar a pegar tots amb els fusells i l'home va caure a terra, ple de sang... Jo estava aterrida, vaig anar corrent a contar-ho, plorant, a la meva mare. Ella m'abraçava i em deia: «No ploris, no ploris...», però ella també plorava...

Resistir

Per a mi, dur el menjar al meu pare era una manera de resistir i, encara que tenia por, sempre ho volia fer. Només era una nina i m'intentaven humiliar, però jo sabia que aconseguien justament l'efecte contrari: em sentia orgullosa de ser filla del meu pare, anava amb el dinar a la cistella conscient que segurament el maltractaven, però jo sabia com era el meu pare i sabia que resistiria, així que jo també havia de resistir.

Can Mir. Palma

Pocs mesos després se'l varen endur a Palma, a una espècie de presó provisional que era

un magatzem de fusta, o alguna cosa semblant... Es deia Can Mir i actualment és el cine Augusta de Palma. Com que allò no era una presó (no tenia ventilació) i hi havia molts detinguts, varen fer un mur a la vorera del carrer, a l'altura del cap perquè els homes poguessin sortir a estirar les cames i respirar, una espècie de pati... Des de fora jo podia veure un poc els caps dels presos, n'hi havia molts. Fora sempre hi havia familiars o amics que els volien veure o saber-ne alguna cosa.

Una de les vegades que la meva mare va poder comunicar-se amb ell, li va demanar si volia que anàs a veure algun conegut del bàndol contrari per demanar-li ajut, però el meu pare no va voler, li va dir que no volia que demanàs a ningú d'aquesta gent cap favor. Li digué que ens contés a nosaltres, els seus fills, que ell no havia fet mal a ningú, i que de la mateixa manera que l'havien tancat l'haurien d'alliberar. Però s'equivocà.

L'última vegada que el vaig veure

Me'n vaig anar amb la meva padrina materna a viure a Palma per estar prop del meu pare i poder seguir duent-li el menjar. La presó de Can Mir estava custodiada, com la d'Inca, per falangistes i la Guàrdia Civil, i eren igual de desagradables amb nosaltres que els altres. La gent, fora de la presó, parlava i deia que els que hi havia allà eren detinguts sense causa i que, o bé els n'havien d'atribuir una i jutjar-los, o bé els haurien d'amollar. Però ni se'ls jutjava ni se'ls amollava. Els que sortien no tornaven a ca seva, i jo sentia dir que se'ls interrogava i torturava... Record bé que algú va dir que els donaven oli de ricí. Jo esperava fora i sempre mirava cap al mur. El millor record que tenc d'aquells temps és d'un dia en què, des de fora, quan intentava veure el meu pare entre tants caps, abans de veure'l el vaig sentir, vaig reconèixer la seva veu..., em cridava..., el cor m'anava de pressa, de pressa..., jo no el veia..., mirava i mirava i a la fi, vaig veure una mà saludant i el vaig reconèixer; vaig veure la seva cara, em parlava i somreia..., estava molt content..., reia..., jo també..., vaig aixecar la mà i record que li deia «*papà, papà...*». És l'última vegada que el vaig veure.

«Lo han soltado»

Era un dia d'hivern. Quan vaig arribar a la presó i em vaig presentar, el de la porta ja em coneixia i em va dir. «*Ya no hace falta que vengas más. Hoy han soltado a tu padre*». Tenia tantes ganes que l'amollessin que en aquell moment vaig creure el que em deia aquell home, me'n vaig anar corrent molt contenta a casa d'uns coneguts per contar-los-ho i per telefonar a la meva mare, que en aquell temps s'havia hagut de posar a fer feina en una fàbrica d'Inca.

Ma mare quan em va sentir segurament ja va veure què havia passat i es va posar a plorar... Jo no ho entenia i li deia «Què et passa? No em sents? L'han amollat, l'han amollat...! Per què plores...?». Em va dir que no em mogués, que venia de seguida, que agafava el tren, que l'esperàs...

No sé quin temps vaig esperar, allà, quieta, sense moure'm, tal com ella m'havia dit... Vaig començar a pensar que era estrany que el meu pare no m'hagués esperat per agafar el tren junts i tornar a casa, però em seguia repetint a mi mateixa «l'han

amollat...», fins que la meva mare va arribar amb la meva germana petita en braços, vaig veure els seus ulls que miraven els meus i sense dir res vaig començar a plorar...

La meva mare i jo demanant pel meu pare

Aquest dia vàrem anar a molts llocs oficials que jo no podria identificar perquè no coneixia quasi gens Palma, i anàvem preguntant... Ens miraven com si fóssim boges... Ens repetien que l'havien amollat... Hi havia falangistes i gent uniformada, supòs que militars. Ens deien que se n'havia anat, que potser ens havia abandonat, que no sabien res... La meva mare repetia: «On l'heu amollat? Quan? Què heu fet amb ell? Per què a ell?» I ningú no ens contestava... Encara avui ningú no ens ha contestat.

Sense el meu pare

Vaig resistir com vaig poder. Cada vegada que veia una desfilada de militars o d'italians pels carrers d'Inca, o quan havia de cantar el *Cara al sol*, m'agafava de la mà del meu germà gran i recordava el meu pare.

Uns dies després d'assassinar-lo va ser també assassinat l'oncle Bernat Mateu.

No sé com la meva mare va poder aguantar tot allò. Era una dona molt valenta, no va voler firmar un document que deia que havia vist el seu marit mort i que eximia el seu fill major de fer el servei militar. Per això, segons ells, nosaltres no érem orfes, ni la meva mare viuda, així que el meu germà va haver de fer el servei militar i ma mare va haver de prescindir d'ell, encara que segurament el necessitava molt. Ens va apuntar a un menjador que crec que era de la secció femenina i així podíem menjar. Moltes de les meves amigues s'havien fet falangistes, portaven uniforme de bona qualitat i seguien anat a l'escola; jo ho vaig haver de deixar, i em sabia molt de greu, a vegades sentia enveja d'aquestes amigues i, al mateix temps, ràbia i vergonya per aquests sentiments.

Me vaig posar a cosir a casa d'una modista amiga de ma mare. A aquesta dona li havien matat tres fills juntament amb el pare, els germans Sancho, un de ells només tenia vint anys. També m'ocupava de la casa i els germanets petits. La meva germana Esperança m'ajudava, però només tenia deu anys i feia el que podia. A vegades em veia molt estreta amb tres germans més petits que jo, record que havia de dur a alletar cada tres hores la meva germana petita al treball de la mare i algunes vegades no hi pensava, o havia de bullir patates i no me'n recordava de fer-ho... i em posava a jugar amb els meus germans...; ella mai no em va renyir per això. El meu germà gran treballava al mateix temps que estudiava. La mare feia feina a una fabrica de teixits durant tot el dia, i a la nit després de sopar, quant nosaltres ja dormien es posava a cosir sabates. Record que anava al rebost, agafava un grapat de pomes, i ens donava dues o tres a nosaltres i ella es quedava les que tenien qualche corc, i així i tot encara somreia quan es meu germà Joan, que tenia tres anys i era molt graciós, en feia alguna de les seves.

Érem *hijos de rojo, traidor y ateo*. Els sentiments que provocaven en mi aquests comentaris eren de ràbia i al mateix temps d'orgull, perquè sabia que el meu pare era un bon home, que estimava moltíssim la seva família, un home amb grans principis que no

G
O
I
B
/

s'havia doblegat i que havia resistit, per la qual cosa el varen assassinar. Per això, cada vegada que intentaven fer-me creure aquestes mentides, jo m'afermava més en la veritat, cada vegada que intentaven fer-me oblidar, jo me'n recordava més de les coses... varen aconseguir l'efecte contrari al que pretenien durant la guerra, durant la dictadura i durant la democràcia, i així serà durant tots els anys de la meva vida.

Oblidar i perdonar?

Oblidar, varen intentar que ho fes amb el silenci forçat; però mai, mai ho oblidaré. Perdonar? ningú no ens ha demanat mai perdó, ni tan sols ara, en plena democràcia. Un dia d'hivern de 1937 la meva mare demanava i demanava, i mai ningú no ha contestat les seves preguntes; feien com si el meu pare no hagués existit mai. Però sí que va existir, i per això vull agrair la oportunitat de poder expressar-me i fer públic el record i el nom del meu pare: Andreu París Martorell, que serà sempre viu en mi i en la memòria de la meva família.

En nom de tots nosaltres, us agraesc l'atenció que ens heu fet.

Antònia Paris Llompart